

MACIĆ I VIVER U BRAČKIM VJEROVANJIMA U NADNARAVNA BIĆA

IVANA JELINČIĆ
Strančica 4
21410 Postira
ivanajelincic88@gmail.com

UDK 398.3 (497.18)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 8.12.2013.
Prihvaćeno/Accepted: 21.01.2014.

Bića koja će se spominjati u ovom radu su macić/malik i viver. Macić se spominjao na cijelom otoku Braču, i šire, no istraživanje je provedeno samo u Postirima, s obzirom da je to moje rodno mjesto. U literaturi se macića također može pronaći, no pod različitim imenima – ovisno o lokalitetu. Viver se spominje isključivo i jedino u mjestu Dol na Braču. Jedini zapis koji postoji o njemu može se pronaći u ovom diplomskom radu, a dobila sam ga ljubaznošću stanovnika Dola.

Ključne riječi: nadnaravna bića, kazivači, tradicijska vjerovanja, macić, viver, Postira, Dol, Brač

Uvod

Pišući seminare tijekom studija često bih u priči s kazivačima s jedne teme prešla na drugu, saznala nešto "skroz stoto". Među tim nesvakidašnjim stvarima našle su se i priče o vjerovanju u nadnaravna bića u prošlim vremenima. Moram priznati da mi je to ujedno bio i izazov, jer sam znala da o takvim stvarima ljudi ne pričaju sa svima. Potrebno je s njima stvoriti prijateljski odnos, povjerenje, jer nisu sigurni hoće li ta mističnost njihovih eventualnih susreta ili barem priča naići na skliski teren. Također, o nadnaravnim bićima na otoku Braču čula sam još dok sam bila dijete, a imam sreću da su mi bake i djed uvijek raspoloženi za takvu vrstu razgovora.

Govoreći općenito o vjerovanjima u nadnaravna bića na otoku Braču, postoje zapisi koji su objavljeni u Bračkim zbornicima, no nema ih mnogo. Detaljno istraživanje još uvijek nije napravljeno. Samim time ovaj rad dobiva na značaju. Ovo je ujedno prvo provedeno istraživanje o *viverima*, ali i o postirskim *macićima*, ovoliko detaljno i s ovim brojem kazivača. Kao takvo vjerujem da otvara mogućnost za daljnji terenski rad, ne samo o ovim bićima nego i o ostalima koja se spominju na otoku Braču.

Metodologija

U teorijskom dijelu vezanom za *macíće* koristila sam etnografske i druge stručne pisane izvore, dok ih za *vivere* nema. Sve ostale informacije dobila sam putem polustrukturiranih intervjua, razgovarajući s kazivačima starije životne dobi, porijeklom iz mjesta istraživanja. Vrlo brzo sam uspostavila prijateljski odnos s njima, a tome je uvelike pridonio razgovor na dijalektu, čime im se činim bliža. Također, svi kazivači me poznaju te je i to pridonijelo opuštenosti i iskrenosti.

Od ukupno dvanaest kazivača troje ih je iz Dola. Sva trojica muškarci. Iako žene čine mali broj (njih tri), njihova kazivanja nisu manje važna. Dapače, svjedoče o njihovoj odvažnosti i hrabrosti da nešto kažu jer rijetko kada su se uključivale u razgovor. Jedino ako bi se direktno njima postavilo pitanje. Najčešće sam dogovarala intervjue s njihovim muževima, a prilikom razgovora i one bi sjele s nama. No, uglavnom su šutjele. Iz priloženih kazivanja vidljivo je da bi, ako im je postavljeno pitanje i odgovorile vrlo kratko. Tu se također otvara mogućnost za daljnje istraživanje koje bi se provelo samo među ženama, jer smatram da su njihova iskustva itekako bogata. Problem je u tome što one i danas uglavnom žive na isti način kao i prije pedesetak godina kada su bile mlade, puštaju svoje muževe da pričaju, pa čak i odgovaraju umjesto njih.

Svi ispitanici su čuli za *macíće* i *vivere*. No što se tiče susreta s njima, zanimljivo je navesti kako su u početku najčešće nijekali da su vidjeli neko od bića, ali što je razgovor išao dalje znala sam doći i do samog priznanja viđenja ranije navedenog. Moram reći da nisam imala nikakvih neugodnih iskustava. Svi muški kazivači bili su vrlo pričljivi, bez obzira jesam li se prethodno najavila da ću doći s njima razgovarati ili sam ih tek srela vani. Po mom mišljenju, stariji ljudi željni su razgovora, pogotovo s mladim osobama. Nekadašnje razgovore za stolom ili oko kamina zamijenili su uređaji koji su potpuno zaokupili djecu i mlade. Zaboravljaju što to znači razgovarati. Ne samo sa starijima, već i sa svojim vršnjacima. I to je jedan od razloga zbog kojih su mi kazivači ne samo pomogli svojim pričama o *macícima* i *viverima*, nego mi ispričali i mnoštvo drugih. Znalo se dogoditi da bi me sreli na ulici nekoliko dana kasnije te rekli kako su se sjetili još neke priče, ili da su pronašli još nekoga tko bi mi mogao pomoći. Bilo je to na obostrano zadovoljstvo.

Istraživanje je, kako je ranije navedeno, provedeno na lokalitetima Postira i Dol. Mjesta su to koja pripadaju istoj općini, općini Postira. Donosim kartu otoka Brača kako bi čitatelji imali bolju predodžbu o tome gdje se ona nalaze.

Slika 1. Karta otoka Brača

Usmene priče i predaje

Proučavanje usmenih priča jedno je od glavnih područja rada i zanimanja folkloristike. Folkloristi su odavno zapazili povijesnost u usmenim pričama koja se istodobno miješa sa sjećanjem na osobe, događaje i vremena. „No, iza pseudopovijesnih i anakronističkih predaja krije se često zbiljska jezgra kao i "golema moć sjećanja u narodnoj tradiciji““ (Bošković – Stulli 1999:13). Potrebno je spomenuti kako se nakon Drugog svjetskog rata težište njihovih istraživanja s teksta premješta na kontekst.

Usmene priče i predaje prenošene su, a prenose se i danas, s generacije na generaciju, obogaćujući tako duhovnu kulturu stanovnika, mjesta, područja. Kao i za svako drugo znanstveno područje zanimanja, potrebna je određena metodologija kojom se pristupa njihovom istraživanju.

„U modi su semiotička i komunikacijska istraživanja koja utječu na terminologiju. Pojedininim su folkloristima bili poticajni neki kulturnoantropološki i sociolingvistički pravci. Živa su i psihologijska, a u nešto manjoj mjeri i psihoanalitička tumačenja. U zamahu su i proučavanja osobnosti, životne povijesti i folklornog repertoara pojedinih kazivača, kao i proučavanja kulturnih simbola. Živo zanimanje za mitove, svjetonazor, nadnaravna iskustva i nabožne

žanrove usmjerilo je folkloriste na susjedne discipline kao što su komparativna religija i fenomenologija religije“ (Honko 2010:349-350).

Naravno, novija metodologija je još u nastanku, no svaka je metoda imala različit utjecaj na folklorističke pristupe usmenim pričama i predajama. Što se tiče vjerovanja u nadnaravna bića i njihovo usmeno prenošenje i kazivanje, potrebno je reći da je to tema koja pomalo zadire u privatnost kazivača. Stoga je s kazivačem potrebno uspostaviti povjerljiv odnos kako bi uopće odlučio povjeriti nam svoja osobna iskustva, eventualne susrete s nadnaravnim bićima, ili tek predaje koje je čuo i naslijedio od svojih predaka. Ta priča sastavljena je od raznih elemenata, kao što su sjećanje, iskustvo, događaj, razmišljanje, vjerovanje, „[...] pri čemu je pitanje, jesu li nadnaravna bića doista postojala, za same kazivače manje važno od pitanja jesu li ljudi o njima pričali“ (Kelemen 2009:291). Šaroliki su odnosi prema pričama. Nalazimo tu pričanje o vlastitom iskustvu, iskustvu bliske osobe, kao i razmjer od općenite uvjerenosti u istinitost do polovična vjerovanja; „[...] od neutralnoga pripovijedanja sve do svjesne osobne distance uz istodobno vlastito zanimanje za priču [...]“ (Bošković – Stulli 2005:127). Važno je napomenuti da je razina pismenosti u prošlim stoljećima bila niska. Obitelji su nastojale opismeniti barem jedno dijete, te su čitati i pisati obično učili kod svećenika. Kod njih bi čuli razne priče, pa bi „[...] pripovijedali o onome što su čuli ili pročitali svojim nepismenim suseljanima, a oni, i sami zainteresirani za prošlost, nastavili bi o svemu pričati, miješajući zbilju i maštu“ (Bošković – Stulli i Marks 2002:443).

Ove priče nisu samo obične priče. One su pokretač pojedinca da se određeno ponaša ili nešto radi. Priče o nadnaravnim bićima uvijek će stvarati okvir, odnosno kontekst kojem će puno značenje dati vjerovanje ili barem pretpostavka u mogućnost vjerovanja u ta ista nadnaravna bića. „S druge strane, vjerovanje u nadnaravna bića ne možemo shvatiti bez apriornog shvaćanja konteksta u kojem je vjerovanje nastalo, a ono uvijek nastaje iz mehanizama konstruiranih pričanjem“ (Šešo 2010:99-100). Kako se uvriježilo u hrvatskom narodu, priče o nadnaravnim bićima su priče težaka, seljaka, nastale u doba gladi i neimaštine kada je odrasle bilo potrebno zabaviti, a djecu uplašiti. Na kraju napornog dana u sumrak vraćali su se umorni težaci svojim kućama. Tijekom dugih i hladnih zimskih večeri,

okupljali bi se po *zognjima* te pričali na dugo i široko. U nastavku ovoga rada vidjet ćemo je li to uistinu tako i na Braču.

Nadnaravna bića u hrvatskom folkloru

Ono što je usko povezano s vjerovanjima naroda jesu običaji, jer su oni posljedica vjerovanja. Onako kako vjeruje, čovjek se ponaša ili radi. Važan izvor su i predaje, jer su one omot brojnim predodžbama, primjerice o vilama, vampirima, šumskim duhovima, ali i ljudima, životinjama i biljkama s posebnim moćima. Prema današnjem stanju istraživanja može se sa sigurnošću pretpostaviti da su poganski Slaveni prije pokršćavanja još uvijek štovali demone, koji su bili i mjesno ograničeni.

Prema današnjim istraživanjima i vjerovanjima, postoji jako veliki broj demona, a njihova imena su veoma raznolika. Zbog lakšeg pregleda, koristiti ću Niederleovu¹ podjelu na koju se Schneeweis poziva u svojoj knjizi². Najprije će biti govora o demonima manističkoga podrijetla, a potom o demonima koji počivaju na oživljavanju prirode.

1. Demoni manističkoga podrijetla (nastali od duša pokojnika)

Duša pokojnog pretka može se pojaviti u raznim oblicima. Omiljeni je zmija koja živi u kući, odnosno *zmija kućarica*. Ovom području kulta predaka pripada i vjerovanje u tri suđenice koje se pojavljuju nad kolijevkom novorođenčeta i određujući mu sudbinu. Također, u ovu grupu pripadaju i duše prerano preminulih ljudi, *nevidinčići*, *nevidmići*, kao i duše nekrštene djece, *limba*, *macić*, *matic*. O njima će više riječi biti kasnije.

U ovu grupu također pripadaju i najpoznatija nadnaravna bića, a to su vile, vampiri i vukodlaci. Nešto manje poznati, ali ne manje moćni, su *umora*, *orko* (*manjinjorgo*).

2. Duhovi prirode

U ovu skupinu pripada zmaj, koji se vezuje uz oluju i nevrijeme. Nadalje, nalazimo duhove vjetra i šumske duhove *vučjeg pastira* i *gorsku majku*. Odjeci nekadašnjeg štovanja drveća u Hrvatskoj

¹ Lubor Niederle (1865 – 1944), češki arheolog, povjesničar, antropolog i etnolog.

² Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata* (pretisak, original 1961. godine)

se mogu još uvijek prepoznati u običajima s božićnim panjem, *badnjakom*. *Badnjak* predstavlja pojavni oblik duha rasta, što se vidi iz blagoslova uz koji se drvo stavlja u vatru na ognjištu. Tu ubrajamo i duhove vode, *morske ljude*, ali i *živu vatru* kojoj se pripisuju pročišćavajuće i zaštitničke moći.

3. Demoni bolesti

Kako se ne bi uznemirilo demone bolesti, zabranjeno ih je nazivati njihovim pravim imenima, već se rabe eufemizmi. Tu spadaju dvije sestre kuga (eufemistički *kuma*) i kolera (*tetka*) te *groznica*, *vrućica*, *treska*. Nalazimo i *probode* (probadanje u grudima), *izdat* (grčenje srca), *srdžbu* ili *plašnju* (plašenje), *strah* i *plač* koji muče malu djecu, ali i *rusu* (osip), gnojni čir (*prišt*), *bubu*, epilepsiju ili *padavicu*, te duševno oboljele koje se naziva *besani*.

4. Anđeo i vrag

Relativno novije vjerovanje je vjerovanje u anđela i vraga. Pristiglo je tek s kršćanstvom, a prema vjerovanju svakom su čovjeku pri rođenju dodijeljeni jedan anđeo i jedan đavao, kao doživotni pratitelji. Prvi lebdi nad čovjekovim desnim ramenom navodeći ga na dobro, dok ga drugi pokušava s lijevoga navesti na zlo. Ovisno o tome je li učinio više dobra ili zla, nakon čovjekove smrti duša pripada anđelu ili đavlu.

5. Personifikacije doba i svečanosti

U ovu grupu spadaju nazivi demona ili svetaca koje je narod izveo iz naziva određenih doba i svečanosti, a uz koje se vezuju posebni običaji ili zabrane. U Hrvatskoj tako nalazimo Mladu Nedilju (personifikacija prve nedjelje nakon mladog mjeseca) i *Babu Korizmu* kojom se plaši djecu koja žele prekršiti post.

6. Divovi i patuljci

Za divove se vjeruje da obitavaju u mraku, a koristi se i naziv *gorostas*. Što se tiče patuljaka, za njih narod ima više naziva, iako su to više podrugljivi nadimci za niske ljude: *kepec*, *patuljak*, *maljenica* (muški i ženski rod), *maljo*, *manjo*, *starmali*, *puflak*, *eškerica*. Prema vjerovanju na otoku Krku, ali i drugdje na hrvatskoj obali, *malić* (*malik*, *maličić*) je dječak s crvenom kapom.

7. Ljudi s demonskim moćima

Uz bića koja pripadaju ovoj grupi vezuje se animističko vjerovanje. Naime, čovjek je vjerovao da se ljudi obdareni

natprirodnim moćima mogu tjelesno preobraziti u životinje, kao npr. u vukodlaka. Tako u ovoj grupi nalazimo *more* (*morine*, *morice*), te vještice (*copernice*, *štrige*).

***Macić, mačić, maljak, malik* u hrvatskom tradicijskom vjerovanju**

Prema Ivanu Lozici (2002:43), *macić* pripada drevnom sloju usmene tradicije, ali nije uspio ozbiljnije prodrijeti u hrvatsku pisanu književnost. Više je mogućih razloga zašto nije, a između ostalih spominje kako *macić* nije slavenskog podrijetla. Točnije, radi se staroj mediteranskoj baštini romanskog podrijetla koja se u nas slavenizirala. Nalazimo ga u Hrvatskoj i Sloveniji, ali ga npr. u Srbiji nema. Zbog toga što ga nema na svim južnoslavenskim prostorima, nije smatran "našim". Shvaćen je kao strani utjecaj, premda je vjerojatno bio ovdje već pri dolasku Hrvata na Jadran.

„Mačić se pojavljuje već u starom Rimu, što potvrđuje zapis rimskog pisca Petronija Arbitra u njegovom *Satyriconu*, gdje govori o čovjeku koji se obogatio ukravši kapicu nekom đavolku (tal. folleto)“ (hrvatskimitovi.com/narodna-vjerovanja/dalmacija/macic-malik-tintilin/). U talijanskim pokrajinama Abruzzo i Campagna postoje pripovijesti o demonu imenom *mazzemarielle*, *mazamorielo*, kojeg možemo dovesti u vezu sa sjeverno talijanskim *maccarolom* odnosno našim *macmolićem*. Ono što je zajedničko svim vjerovanjima koja spominju u naslovu navedeno biće jest to da se javlja u liku malenog djeteta s crvenom kapicom na glavi. „U nekim predajama predstavlja demone brda, šuma, polja ili duhove nekrštene, pobačene, umorene djece, a katkad čak i vražićka“ (Bošković-Stulli 1959:209).

Pregled vjerovanja na području Hrvatske započeti ćemo na njenom sjeveru, u Istri. U Istri i hrvatskom priobalju ljudi su često vjerovali u *malika* ili *macića* koji se najčešće javlja u liku malenog djeteta s crvenom kapicom na glavi. Po svojem djelovanju, *malik* je ambivalentno biće. Čovjeku čini i dobro i zlo. Vjeruje se da su *malići* zaslužni za dobar ulov ribe te da onome koji mu uspije ukrasti crvenu kapicu donosi blago. S druge strane, *malik* je odgovoran i za niz loših djela kojima šteti čovjeku. Vjeruje se da krade i skriva stoku te je vraća nakon nekoliko dana, ali stoka više ne može davati mlijeka. Grize i tuče ljude, čini djecu bolesnom, šteti njihovim pelenama pa plaču. Preko noći ruši kuće u izgradnji, trči i pleše oko nje i ne da ljudima spavati. „Međutim,

ljudi ga ne smatraju velikom štetočinom, nego često ističu kako im je baš *malik*, pretvoren u neku životinju, pomogao na putu kući.“ (Šešo 2008:25)

I na Pagu se smatra da *maljak* nastaje od pobačenog ili nekrštenog djeteta, malen je i ima kapicu. Međutim, u Bukovici je vjerovanje drukčije:

„Valja imati pijevca od devet godina, koji devete najkasnije snese jaje, koje valja držati, tko hoće, pod pazuhom 40 dana ili ga tu sašiti, da sigurije stoji. Poslije toga izleže se *maljak* (a neko kaže *macić*) iz jaja; njega valja uzgojiti. I taj bude u crljenijem gaćicama. Tko ga ima, ne manjka mu novaca; taj mu ih nosi odsvaklen, a zanajviše iz mora, jer vjeruje se, da je sve blago ovoga svijeta pobacato u prve zemane u more“ (Ardalić 2010:275-276).

Macića se često dovodi u vezu s magarcem, odnosno spominje se njegova preobrazba u magarca. Na Braču i u Poljicima pojavljuje se i kao oganj, plamen koji skače. Zna čak mijenjati boju od crvene, bijele do modre. Na Hvaru, u selu Vrbanj, *macići* su djeca koja se rode mrtva ili umru nekrštena, a pokazuju se kao svjetlosti koje skaču po vinogradu. U Velom Grablju postoji pripovijest o *maciću* sa samo jednom nogom te crvenom kapicom.

Južnije, na Pelješcu u selu Kokotica nalazimo također zanimljivo kazivanje. Nastao je od nekrštene izvanbračne djece, visok je tri pedlja i dolazio je u kuću:

„U ruci bi držao malu trstiku i triput bi puhnuo. Ukućani su od toga dobivali modrice. Da bi to izbjegli, pržili su mu fritule. *Macić* bi triput udario svake noći na vrata sa štapićem i ostavljao pred vratima stari novac, a ukućani bi njemu ostavili pred vratima tanjur *pršura*, fritula. Da bi se riješili *macića*, napustili su kuću na brdu i preselili se na obalu“ (hrvatskimitovi.com/

narodna-vjervanija/dalmacija/macic-malik -tintilin/).

U dubrovačkoj okolini nalazimo *tintiline* koji su jako slični *macićima* u obliku djece. Bitna je razlika u tome što se oni javljaju oko podneva. Njima majke plaše djecu da ne budu dugo na suncu. Kapa je *tintilinu* neophodna, i za nju će dati što god se zatraži. Kako Lozica (2002:50) spominje, u kapici se on i rodio. Odnosno, to je posteljica u kojoj se neka djeca rađaju, a prozvana je kapicom sreće.

Malik, malić i sl. je, dakle, mali demon koji čovjeku često donosi materijalna dobra, bilo da s njime kao svojim gospodarom živi u njegovoj kući, bilo da živi u šumama ili jamama u kojima čuva zakopano blago. U prvome slučaju moglo bi mu se pripisati obilježje dobrog kućnog duha, a u drugome bi to bio šumski demon. U većini slučajeva on je dobrodušan i dobronamjeran, a ponekad nestašno bezobrazan. Njegove karakteristike demona polako slabe prema jugu Hrvatske, gdje sve više poprima obilježje umrloga ljudskog bića.

Potrebno je spomenuti kako se u nekim krajevima *macić* pojavljuje kao vrsta nakaze, a ne više kao maleni dječak s crvenom kapicom, ali nikad tako ružne kao što je to slučaj s drugim stvorenjima.

Malik Tintilinić u *Pričama iz davnine*

Zahvaljujući *Pričama iz davnine* Ivana Brlić-Mažuranić je stekla naziv hrvatski Andersen. Rođena 1874. godine u Ogulinu³, prva je žena spisateljica koja je u Hrvatskoj postala član Akademije, odnosno današnje HAZU. Pisala je dnevnike, eseje i poeziju, a najviše se istakla dječjom književnošću. Kao majka sedmero djece imala je priliku upoznati se s naivnošću i čistoćom njihova svijeta.

Ono što je vezano s temom ovog rada nalazimo u *Šumi Striborovoj*, u zbirci *Priče iz davnine*. Inače, *Priče iz davnine* (1916.god) doživjele su niz izdanja u Hrvatskoj, a prevedene su na engleski, njemački, francuski, talijanski, švedski, danski, češki, ruski, slovenski, makedonski, albanski, ukrajinski, a 2010. godine i na japanski⁴. Sačinjena su od likova iz slavenske mitologije i njihovih imena. No, povežemo li ih s narodnim pjesništvom, one

³ enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4688

⁴ www.fabula-croatica.com/AZ1/Ivana-Brlic-Mazuranic

su pričanja, vjerovanja, priviđenja i nade cijelog slavenskog svijeta.

U priči se spominju *Domaći*, i njihov vođa Malik Tintilinić, koji po opisu itekako odgovaraju opisu *macića*, *mačića*. Evo jednog od dijela u kojem ih spominje:

„Dalo se baki na čudo, što je ovo ovako u noći, i ona uđe u kuhinju. Kad ona tamo, ali ono se na ognjištu istom rasplamsale luči, a oko plamena zaigrali kolo "Domaći", sve sami mužići od jedva po lakta. Na njima kožusi, kapice i opančići crveni kao plamenovi, kosa i brada sive kao pepeo, a oči žarke kao živi ugljen. Izlazi njih sve više i više iz plamena, svaka luč po jednog daje. Kako izlaze, tako se smiju i vrište, prebacuju se po ognjištu, cikću od veselja i hvataju se u kolo.“ (Brlić-Mažuranić 1994:69)

Autorica je u liku Malika Tintilinića utjelovila dva narodna vjerovanja: vjerovanje u *macića*, *malika* te vjerovanje u *tintilina* koje je karakteristično za dubrovačko područje. *Domaći* Ivane Brlić-Mažuranić predstavljeni su kao bića spremna pomoći, iako skloni igri i sitnim nepodopštinama. Vanjski izgled nešto je sličniji biću kojeg nalazimo u drugim dijelovima jadranske Hrvatske, no zanimljivo je opaziti kako se spominju upravo u pričama za djecu, isto kao što su u usmenim predajama nastajala pred noć kad je trebalo smiriti i uspavati djecu.

„A provi si macić!“

Postira su mjesto na sjevernoj strani otoka Brača koje danas broji oko tisuću i tristo stanovnika. U knjigama se prvi put spominju 1347. godine. Kao što je to bio slučaj na svim otocima, prijetila je konstantna opasnost od gusara te su ljudi osnivali naselja u unutrašnjosti. S obzirom da se Postira nalaze nasuprot Omiša iz kojeg potječu slavni omiški gusari, ljudi su prvo naselili Dol koji se nalazi 2 km od Postira, prema unutrašnjosti. Kako nije bilo dovoljno vode, dolske žene su odlazile u Postira na izvore (*vrila*) prati robu. Odatle i legenda o nastanku imena Postira –

opranu robu bi stavljali sušiti uz obalu, odnosno *prostirali* bi je. Kasnije, kad je opasnost od napada gusara bila znatno manja, ljudi su se polako počeli seliti i formirati naselje Postira.

Slika 2. Postira

Svoje istraživanje o *macićima* u Postirima započela sam još 2012. godine. Gospodin Joško Jelinčić Kokić (rođ. 1963., Postira) oduvijek mi je rado pomagao oko seminarских radova. Kao i on, i njegov otac Šime Jelinčić Kokić (rođ. 1926., Postira) rado bi se nadovezao svojim saznanjima i iskustvima. S obzirom na to, nisam trebala puno razmišljati kome ću prvo pokucati na vrata kad sam se odlučila za ovu temu.

Uvijek dobrodošla, upoznala sam ih s temom diplomskog rada, te smo nastavili razgovor. Joško kaže:

To su pri u gomile cijukali miši, po judi izmišljali svašta. Po noći bidu spoli u poje, svašta bidu čuli, još pogotovo ako bokun popijedu. Kad bi bila misečina ni bidu vidili svašta, kroz grone od stabla. A Ćiće i Laso su bili sposobni uvjerit jude u ono i će ni. Jedon je bi reko da je vidi i dvo miseca na Badnji don, a to zbog tega će popi. Govorilo se da je bi spo u Slovinića u šufit, po su mu ni nosili jist. Ni su bili gospoda, po su mu i imali čo dat jist. Moj otac je za to bića ču od svoga oca, ali nikor ništa ni vidi. To kal je šjor Zore Kampanora bi vidi, nisu znali objosnit tu pojavu. No kad bi bilo dažilo i posli kad bi bi vitar, onda bi se posolica ćapala na porculonske čaše na polima od telefonih po bi iskrilo od posolice. I onda su te iskrice smotrali macićima. A bilo se i govorilo da su to duše od Zore, Mike i šora More, će su svi bili

umrli u godinu don. Bilo je i u Paraštefana u bačve šušnolo, po su ni izvonka odgovorali. Doli su nikoliko mis, po već ni.

Slika 3. Kuća Slovinić u Postirima

Evo što *barba Šime* kaže o tome:

Macić bi ti bi uvijek na istu daljinu, po noći bi imo svitlost, i nikad ga ne biš mogo ulovit. Kroz osminu bi se no za mrtvega molilo Boga, a to je bila prilika za sastat se i družit. Bi je jedon reko da se u njega za osminu popi tolitor vina. Bila je onda slaba svitlost, po još popili, i onda bidu svega vidili. Pričo je meni moj nono, kad su gor u Glavicu živili onda je kužina bila na gornji pod. Govori da se to odizgor čulo ko da se vriča šenice prospe po podu. Išo on gori vidit, ali ništa. Komore tad nisu bile štukone, po su miši hodili, to šušnolo.

Zanimljivo je kako nitko od kazivača nije spominjao crvene kapice, niski patuljasti rast i ostale vanjske odlike ovog bića, već su ga uglavnom poistovjećivali s neobjašnjivom svjetlošću. Vidljivo je to i iz kazivanja Ive Cvitanića Vragadinca (rođ. 1933., Postira):

Išli smo bili na ribe jo i još dvojica put Dučaca, i vidi san jo to na svoje oči (maciće). Pedeset hi je hodilo jedon za drugin, ko u procesjun. Bili smo rekli da ako ulovimo za sebe da ćemo ostavit i njima. To smo poviše Grižavice vidili. Ali ništa nismo ulovili. Oni nestali, kad čo - to bila struja, po to od kapjici. Pričo san to Zori Bukešu, onda i on govori da je to bi vidi, po da se pristraši. Pri

kad su gorili škole onda su to bili mrtvi, ili macići. To kad bi se grob bi otvori za izgorit kosti za napravit mista za nove, ali i inače kad se to gorilo. Meni je o njima pokojno mama pričala, po bi me navečer bilo stroh hodit bilo di. A di su oni danas? Na, nimo hi, niti hi je kal bilo.

Vrlo pričljivi gospodin Jure Šantić Prepedalo (rođ. 1927., Postira) rado je sa mnom podijelio svoja iskustva i saznanja: *A ču san priča da su bili natovarili večer kasno, noš, ili ujutro puno navrime, kolo dvi ure, onda išli pud Rovni, i vidi ispri sebe gori ogonj. Onda pomalo naprid naprid, kal došo blizu nimo, ogonj namo sto metri daje. A onda opet naprid. Zato, to govoru da su ko macići. Da su to dica koje su bez krsta umrli. Jo san ču da su to dica, tako su onda tumačili, je, koje su umrli bez krsta. Ali vo je ogonj, vidu ogonj gori, noš, i onda kad dojdu blizu ogonj se priboci daje.*

Prije koliko godina je to moglo postojati? *A to je bilo pri nego se jo spominjen, kroz sto, sto pedeset godin. Jo san dvasedme, a to ti je bilo namo ni vik. E. Tote imo čagod istine, a imo i laži. Da noć imo velike oči. Vidiš jedno, a stvori ti se drugo. Vol bi bi došo moj borba, pričat, po bismo umrli od stroha. Ko će po spat! Jer ni bilo letrike. A to o macićima znon somo to. Jo san zamišljo da je to pud Rovni poč. Sal jesu pričali to onda da je bilo pud Rovni hodit koji, po poda strone on gori vidi, govori, ko da dica okolo ognja, kal dojde blizu op, ogonj namo gori daje sto metri. I nikako hi čapat.*

Jesu li mogli nešto napraviti ljudima? *Nikad nison ču priča da je nikomu čo. Bilo je tega pri, i za bravuru, i za smih. To ti je pri bila zabava, ni bilo televizije.*

Zanimalo me što misli o Crkvi i odnosu prema vjerovanjima u ta nadnaravna bića, s obzirom da su Postirani veoma religiozni ljudi. Evo što je rekao:

Popi su uvik bili protiv tega. Ali bilo je onih koji su u to virovoli i onih koji su to guštali priča, ne da je virovo u to. A onda bi ko god, znoš dica bidu bili povirovoli. Znoš će su ti dica.

Njegova supruga, Marija Šantić Prepedalo (rođ. 1934., Postira) pažljivo je slušala njegove priče, iako ih je već vjerojatno mnogo puta čula, a to je ono što čini razliku između starih i novih generacija. Kad sam njoj postavila pitanje zna li išta o *macićima*, rekla je:

Muč mene stroh macići. Macići, uuuu, to su govorili da su to niko dica koje su umiroli bez krsta. Ne, to nison vidila.

S obzirom da je bila *ura ol kafe*, ubrzo nam se pridružila i Meri Biočina Kampanora (rođ. 1930., Postira). Jeste li vi ikad čuli za *maciće*?

Macići? Po jeson, kako ne. Da su to vako mali sitni sa svićicon, sa lampicon da gredu da ćedu strašit dicu. Da su to dica kojo su umrli bez krsta. A je to bila istina, to eto tako. Do će ti macići, po o vilima... A će ti je to na pamet došlo?

Na putu prema doma srela sam Vinku Marković (rođ. 1936., Postira) koja je bila upoznata da sam bila kod *barba Jure*, i kojim razlogom, te mi je sama rekla da je i ona čula za *maciće*: *A no su govorili vikali 'Eno konji skočedu!', po svitlost, ogonj veli, onda 'Eno su hi macići uzjaholi!'*

Imao mi je štošta za ispričati i *barba Tugomir Vlahović* (rođ. 1936., Postira), kojeg sam srela jedne večeri na rivi u Postirima: *Macići? To su dicu strašili – rodit će te mama kroz kolino, a mali bi će reka – a će to gori? Dobro je. To je jedno. Drugo, macići će ti doć ako ne poslušoš storega čovika, ako ne pozdraviš popa, ako nisi reko dobro jutro starijemu, znoš. I onda bi te bili strašili macićima, doć će ti macić. Tega macića niti postoji, niti ja u to virujen. Jer san posli doživi ja kad san išo na grebe; ćapat u molo misto ženske – poj na grebe, nema žive duše! Moreš urlikat, ako urličeš mrtvi viču, tako bili svaćat. To su bili ti macići. To je samo jedan zamišljeni strah. Evo vako: Tonči Škica je hodi budit Tomića, storega Tomića je hodi budit za na ribe. Ka dono jedon se zibje, na vrota od kuće stavi konope i zibje se, ura po ponoć. 'Pokora pokora' viče 'Pokora' i zibje se. Škica je bi heroj u partizane pa ka ga je opoli krokon pasali su mu macići i pokora. I uteko ća stori Tomić. Ko macići su to bili. To se događalo pri dok ni bilo televizije, dok ni bilo radija, dok su bili djeca zaostala – jer kad smo virovali da se rađamo kroz kolino onda moreš i zamislit. Ni bilo svitla. Evo ti ovako: u Tafre u kuću živi je Zorko Bukeš, Volić – umra nose malo, Vinko Kalašić, stari Tafra je poginu kad su hi Njemci odveli gori, pa je u bazen govan. I umra je, to stari Tafra. To je bi niki postolar, sta ti je na Pjacu di stojidu od Volića ćere, nod stojidu ni, i umra je Tafra, po noći šuška 'Pokora, pokora, macići, pokora'. En ti Muzgovac je čini jubov na Zastivonje, gre doma, uleti unutra pipo ćapo Bukeša po vako š njin kroz ponistru vonka. 'Ajme meni majko moja!' Vinko Kalašić skoči sam, ve nikada nisu došli ti macići i to pokora. To je bilo samo utira strah u dicu, da san se boja u osamnaestoj godini života ko će poć na grebe. Bog saćuva poć. Onda su me pozvali u Savez omladine vod u Postira u Dom, Zlatko Mateška, Mate*

Bondić. 'Vi omladinci poznati va da uzmete oružje i idete na grebe' Grebi se otvoroju, i svitli lampadinon. Di se svitlu zubi, prsteni, to se nosi ča, ni se pri ukopovalo u kasile, nego u bokun krpe te baci, ako imaš prsten vidi se. Onda su vi iz Beograda otvarali. Onda smo mi ko Savezni omladinci izabereni od strane Partije da idemo čuvat grebe. Vako su nan vlosi stoli! No bokun zašuško odma macić!

Zadnji intervju u Postirima posebno me se dojmio. Barba Ivo Kajo (rođ. 1949., Postira) bio je neizmijerno sretan što sa mnom može podijeliti svoje iskustvo:

Puno njih hi je vidilo u Postira, ali u Polježice se znalo da san hi ja vidi. E sad je to bila dječja mašta, je to bilo to će su ni mene puno strašili, razumiš, moji doma, i to ti je bilo stvarno da san ja njih vidi! Onda nisu bile ove rasvjete velike fala Bogu, u osan uri navečer bi bi nasta mrak, doma su bili petrolejke, onda bi se tote pričalo svega i svačega, pa bi ja bi izašo vanka jer san bi najmlaji, onda bi bi izaša vanka i bi vidi di lampjune nosidu oni, feraliče. I oni su meni uvi bili ninder tote oko deset petnajst centimetor visine, onda se uputin da ću poč vidit di su oni, malo od straha malo, onda oni nestanedu. I onda 'Mama', ujutro, ne po noći. I nisan smi nikad poč sam spat, od stroha. 'Mama, jo san hi vidi'. 'Če si vidi?' 'Mama jo san hi vidi sinoć'. 'Ma hod pust me na miru!' 'Mama jo san vidi maciče!' 'Bi će' govori, 'eto vidiš nisi bi dobar', i tako malo po malo ona je mene uvjerala da su to macići. Pazi, će me najveće iznenadilo, ne znan je ti znaš ili ne znaš, jo san radi dugo godin u Rusiju. E, u Rusiju san radi priko poduzeća i tamo san bi upozna jednu fameju, prijatejski ovako, i onda baba njihova, ništo je zašuškalo znaš, a ja govorin 'To su macići!' A na govori 'Šta si ti to reko?' Ja govorin 'Macići!' A govori 'Jel to domavoj?' Onda kad san ja njoj objasni šta su to macići, govori 'To se u Rusiji ovde kod nas zove domavoj', znači vidiš kako je to, da postoji i tamo isto. Vjerojatno legende, znaš, za zastrašivanje dice. I onda je ta baba Ruskinja, imala je osandeset i ništo godin, govori da ga svaka kuća ima, e sad je li dobar, domavoj, macić, ili je loš. Ako je dobar onda kući gre sve in pupa, sve gre dobro, ali ako je zal, ako si mu čo napravi kako ne vajo, onda ni kući ne gre dobro. To san ti reć, koliko iljad kilometri i opet isto.

Da potvrdi istinitost onoga što je već ranije rekao, opet kaže:

Evo i sad govorin, ja san bi uvjeren da san hi vidi. Za mene je onda to bilo da san hi vidi.

Jesu li išli po cesti?

Jesu, i nosili su feraliče. I to bi obično bili gori kolo križa. Onda gori ni bilo kuć. Mi smo bili zadnja kuća vod. Ja hi nisan vidi, samo san ima osjećaj da su oni visoki između deset petnajst centimetrov. A sad u mojoj mašti, dječjoj, ja san vidi njima škuflju, ali nikad to nisan vidi da san vidi nego ja bi vidi feralić i to su bili macići. I ja san, će najzanimljivije, u to vrijeme, mojih četiri pet šest godin kad san ima, ja san dicit vuda okolo bi predmet sprdnje. 'Jesi vidi maciče?' Da hi oni nikad niko nisu vidili. Razumiš, tako da vjerojatno ova generacija i iza mene da nikad nisu ni čuli obo temu, nego ovo vo vode će ja pričati dicit, mojin unucima, tako to. Pazi, ja vjerujem da je to sve bila mašta dječja, buduć da san bi najmlaji, a stariji su to sve pričali uz lampjun. Kako se nemu pokaza ni, nemu ni, kako su išli na ribe... To su sve bile te priče, pa bidu se nami dicit uvijek uši ovako dizale, to slušot. Ja san vidi te feraliče, kako su se feralići krećali. Da je to bila gori kuća niko onda bi bi reko, ali mi smo bili zarnja kuća. I uvijek je to bilo od mene daleko stotinjak metor, i kad se približin onda nestane. Meni bi bili nestali. Bi san čak vode pokojnoga rojoka Ivota Majicu nagovori, po je pristo, ali to je već bilo prvi razred. Bili smo vode uzeli dvi škatule patine, a vode je bila konoba, Gravonovi su bili pri, konoba je bila doli, bicikli starih, kutiji, onda smo ni dinamo jedan razvukli, onu žicu. Na jednu stranu smo stavili škatulu, na put, i unutra stavili žicu, i onda provukli žicu skroz gori do križa, i gori smo je stavili na cablo, da čujemo će oni pričaju. To je bi ko telefon. Govorin ti, to je u mene bilo do pet, šest godišć, prvega razreda, posli je izblidilo.

Razloge zbog kojih su nastale ove priče, prema riječima *barba Ive*, treba potražiti i u činjenici da su obitelji bile mnogobrojne, a hrane ne uvijek dosta za sve. U njegovom slučaju, za stolom bi ih sjelo jedanaest, pa bi trebalo ponekad ispričati neku strašnu priču od koje bi netko pobjegao, ili od straha jednostavno izgubio apetit.

Kazivači iz Dola imali su nešto drugačije priče. Veću važnost u njihovim intervjuima sam dala *viverima* o kojima će biti riječi u sljedećem poglavlju, no nisam mogla zaobići pitanje o *macićima*. Evo što je Ante Gospodnetić Kroj (rođ. 1931., Dol) kratko odgovorio:

Ma to se spominjolo pri, i ne somo vode nego po cilen Broču macići su se spominjoli.

Na pitanje zna li kako su izgledali, također je kratko odgovorio:

Ne, ne, ne, ne, jer to je bilo čo jo znon, kako bi reko, koji čor borča se govorilo, i je i ni istina to.

Izgledalo mi je kao da priča s dozom straha, odnosno da izbjegava ovu temu. Postavlja se pitanje zašto?

Drugi kazivač iz Dola, Ivo Matulić Zoje (rođ. 1936., Dol) imao je kazivanje skroz suprotno od svih ostalih. Naime, on je odmah u početku negirao postojanje ikakvih nadnaravnih bića:

Macići? (smijeh) Ma to su ni judi će su bili strahivi. I to tebi tribuje? Čekoj zošto? Ne slušoj, to su ti izmišljotine, nemoj virovot u tu budalaštinu. Ti ćuci su bili, ali ti macići, te vile, te vištice, napiš da su to izmišljotine, da su to ljudi zamišljali koga je bilo stroh po noći, i ništa drugo. Ma čekoj će su to macići? To su ti judi će hi je bilo stroh po su svega vidili. Jesi pitala nonota? I će ti je reko? Evo sad ću ti jo ispriča živu istinu. Kad je još Mandalina bila vod, oni su večer bili zapivoli, Mare i Mandalina. A meni otac jednu večer bi izošo vamo na gustirnu i onda, no je puši znoš, i onda kad povuče to zasvitli, i Mandalina 'Eno macić eno macić!'. A on onda pokrije, znoš, da ne vidi, i onda opet 'Eno eno ga jope!' I ostane macić, a on se vamo smije. A znoš, imo i ono izreka 'Svitli ko macić', kad slabo svitli. Al napiš ti lipo tote da macići nimo, ni viščic, da su somo to vidili oni judi strahivi će su bili po noći. Bili bi se natrumbetali i onda vidiš svega. I od stroha i napije se.

Potvrdu u koje doba dana su se ljudi najčešće susretali s nadnaravnim bićima nalazimo i u literaturi. U *Etnografiji – svagdan i blagdan hrvatskoga puka* navodi se kako se ljudi s njima susreću pod neobičnim okolnostima. „[...] u mrklo doba noći i u noći bez mjesečine, na osamljenome putu i daleko od naselja, u situacijama kad, kako je to u jednome zapisu slikovito objašnjeno, čovjeka 'uhvati neka malaksalost i zaborav na sebe'. Njihova moć prestaje sa svanućem“ (Čapo Žmegač et. al. 1998:310).

„Eno ga eno ga, dolski viver!“

Maleno mjesto Dol pripada nizu od dvanaest starih srednjovjekovnih naselja u unutrašnjosti otoka Brača. Zaklonjen je na kraju duboke plodne doline, okružen visokim brdima na čijim su vrhovima srednjovjekovne crkvice, a u podnožju nepresušni izvori vode.

Ono što Dol razlikuje od drugih mjesta je fenomen prirodnih špilja nastalih u crvenkastim stijenama lokalnog zrnatog kamena *hrapoćuše*. One su služile kao utočište prvim stanovnicima (najstariji Doljani spominju da se i na početku 20.st. u njima živilo), dok su kasnije na njima izgrađene današnje kuće. Prvotno bi se u špilji napravio stan, a ispred ogradio prostor za stoku koja ih je ujedno grijala zimi. Kasnije su dizali prednje zidove kojima bi zatvorili ulaz. Kako je ranije navedeno, špilje su građene od kamena *hrapoćuše* (manji kamenčići spojeni zemljom u čvrstu masu), a po uzoru na njega Dolke su u davna vremena napisale recept za tortu *hrapoćušu* koja se nalazi na listi zaštićenih dobara Republike Hrvatske.

Slika 4. Dol na Braču

Upravo su ove špilje usko vezane s vjerovanjem u nadnaravno, odnosno mitsko biće zvano *viver*. Nalazimo ga jedino u Dolu. Iz špilja se često čuje neobjašnjivi huk, kažu Doljani, pogotovo u večernjim satima, kao da se javlja neko biće. Tu počinje priča o *viverima*.

Slika 5. Špilje u Dolu na Braču

Ljetno predvečerje, Dol se odmara, djeca se polako vraćaju s kupanja, zavjese lepršaju na povjetarcu, a stariji ljudi sjede u dvorištu i *hlodidu se*. „*Zdravi bili!*“, pozdravim *barba* Antu Kroja (rođ. 1931., Dol) koji me očekivao. „*Vesel!*“, nasmiješi se. Znao je *barba* Ante zašto ga trebam, pa je cijeli dan vrtio u glavi što bi mi mogao ispričati. No, ne samo on, već svi moji kazivači kojima sam ranije rekla da bih voljela porazgovarati s njima. Na pitanje spominju li se još negdje na Braču *viveri*, *barba* Ante kaže:

A ne, to je u Dolu bilo.

A njihov izgled, moći?

A po mojen znanju to su ptice koje su živile ovuda po vima rupima. E, te nike ptice, to su se zvoli viveri. I onda eto po temu znon. U ditinstvo kad bi mi bili došli u Postira 'Evo viveri evo viveri'. To je ništo slično čuku.

Na pitanje je li ih ikad vidio, odgovara:

A vidi san hi ali ne mogu sad reć da je, jer pomišo se nikad. Ma ča su loni bili govori dvi tri, govori žuto tilo a crno krila, i govori vo ve done su se pojavili, vidila san iza crikve doli kad san došla somo dvo tri komoda. Tako su lanjsku godinu bili tako su i ovu opet. A ni to viver, to je niko drugo ptica će se pojavije. Ma ni to ništa da se čulo da je to niko štetno zvir i čo, ni nego eto to je ništo slično čuku, i čuk bude gore po onda kal i kal čuhu čuh, tako i oni su bili, ti viveri.

U prošlim vremenima često se znalo čuti kako Postirani Doljane zovu *viveri*.

A eto za reć pravo pri se nismo baš slogali Doljani i Postirani ka i danas. Danas smo mi, možemo reć, periferije Postir jer koliko

san jo broji lanjsku godinu jedon put imo četrdeset familija naših u Postira. I to je sad veće jer oni ča su bili išli sal već njihova dica eto kako i u vos su se razdvojila na dvi tri fameje.

Je li to onda bilo u negativnom smislu rečeno?

Ma onda je to bilo se malo i rugalo, ali danas vej ni ti napetosti jer, možda si baren ti ču, nikada je tamo di je brana priko potoka kod tunela, po nod jo se sječon, onod je bila gomilica doli, po podan one pihuje di je ono nol udubjeno, onod je bila gomilica, to su govorili da su Postirani bili došli dvo dona, da su gradili to, da je njihovo, da čedu tod usodit lozje, e ali su onda Doljani čo dočekoli namo na mir di je bilo nojzgodnije i treći don nisu pristupili, govori to je ostalo od tad. Tako to je gomilica bila do nose malo godin, bila je to napetost. Ni su eto računali da je tod njihovo, medjutin siguro ni bilo, Postirani jemoju u Vrši gori teren isto kako i mi jemomo, na primjer naša je Prjo. Eto Postiranima je bilo i krivo kad se pisalo da tvornica je na dolske. Al to je, Prjo je dolsko.

Jerko Gospodnetić Kroj (rođ. 1974., Dol), barba Antin sin, dao je još detaljnije objašnjenje:

U ovim našim krajevima legenda o viverima je bila oduvijek prisutna. Viveri su dobili naziv po ptici viveru koja obitava u špiljama i rupama oko njih. Viveri su stanovnici ovih dolskih špilja kojih u mjestu i oko mjesta ima 30-tak. Skoro sve su građene od kamena hrapoćuše. Zbog Bogom dane prirode, čovjek na ovom području boravio zasigurno puno prije nego se spominje. Naime, na ovom području se nalaze 4 izvora pitke vode, a za kišovitih vremena i njih 10. Duga plodna dolina, bogato lovno područje od mora do Vidove gore, te veliki broj špilja za stanovanje daju zaključiti da je viver imao sve preduvjete, tj. prirodnu osnovu za boraviti na ovom području od pradavnih vremena. Priča se kako duh vivera i danas postoji. S dolaskom toplijih dana, svake godine kad se sumrak spusti nad ovo malo mjesto, iz tamnih špilja začuje se 'uuuuu'. Tada djeca začuđeno i u strahu pitaju starije tko je to, što je to. I tako se iz generacije u generaciju prenosi saznanje da je dolski viver tu oko nas, dobri duh!

Još jedno zanimljivo kazivanje dobila sam od barba Ive Matulića Zoje (rođ. 1936., Dol):

E po je tice. Al to su ti male, znaš šta je sova? Ili ušara kako je zovu. One budu velike, a vi su mali. To su bili ti ćuci. Ja znan vode su oni ulazili gori ispod križa na crikvu oni otvori, i ni su uvijek tod ulazili unutra i tamo su se oni množili. Mi bismo ih bili tukli kamenjima ozdol. A nestalo hi je, nemo hi.

A zašto su Doljane onda zvali *viveri*?

A to ko da mi živemo u spile vuda.

A jesu li imali kakve moći?

Ma je, koje moći? Ma nemoj virovot u budalaštine. Ma kakvi. Ništa.

Sada ih onda nema više?

Nimo, ma vamo je nami lozje, od našega grobja, po vamo. Tamo imo špiljih, i tamo je jedna veliko špila od ovega Jasota, može sto judi stat unutra. Znon pri tamo ti je bilo tih, nemo jednega. A oni su dobri i korisni, ni bi bili po noći lovili miše. Jednega nemo, baš nijednega. A ne znon kako su nestali jer to nikor ni baš ubivo jer to ni za lov.

Kako se vidi iz navedenog, svi kazivači opisuju ovo biće na isti način, i nije upitno njihovo postojanje, no osobno vjerovanje u njih i njihove moći razlikuje se. Možda je to zbog vremena u kojem živimo, vremena u kojemu bi bili izloženi smijehu ako potvrde da vjeruju u to, no da je ovo istraživanje provedeno prije pedesetak godina zasigurno bi priča o *viverima* bila drugačija.

Za kraj donosim priču momka koji se zove Boško, i koji je svoje viđenje napismeno poslao gospođi Senki Zrilić 2011. godine:

Vračali smo se, kao i obično, u Dol s kupanja. Kasne večeri su ovdje najljepše. Sve je mirno, puno sjena, tajanstveno. Čuje se samo huk sove ili, možda, čuka. Miriše zrak. Ta večer nije se ni po čemu razlikovala od ostalih. Bila je topla, tiha, blaga. Taman negdje kad suton prelazi u mrak. Šišmiši su krenuli u lov. Približavali smo se prvim špiljama (nasuprot crkve) kad smo odjednom začuli šum. Kao vjetar u krošnjama. Ili dolazak ljetne kiše. Neka sjena zaklonila nam je vidik (svjetlo). U čudu smo se pitali što je to: velika krila, tamno? Ne, nije mahalo krilima. Jedrilo je prema tlu. Stali smo i brzo izišli iz auta. 'Sjena' se spustila ispred jedne od pećina (na samom ulazu u selo). Vidjeli smo je samo na trenutak jer, kako se spustila tako se (ovaj put uz lagani lepet krila) digla i nestala u tami obližnjih čempresa. Gledali smo se u čudu i nevjerici. Jesmo li to, i što to, uistinu vidjeli? Pričekali smo još neko vrijeme. Ništa se nije čulo, ništa događalo. Samo tišina. I miris ljetne noći.

Zaključak

Modernizacija grabi velikim korakom. Toliko nam je to postalo normalno da je više niti ne primjećujemo oko nas. Polako

postajemo roboti, postajemo robovi vlastitih navika. Neću govoriti o njenim dobrima stranama kojih svakako ima, jer me rastužuje činjenica da ljudi polako mijenjaju poredak vrednota. Gubi se poštovanje, gubi se radost zajedništva.

Na razmišljanje o ovoj temi uvelike su me potakla istraživanja koja sam napravila u svrhu izrade ovog rada. Potakli su me kazivači koji su me s otvorenim srcem primili u svoju kuću i sa mnom podijelili sve što imaju i znaju. Ponijela me njihova želja da pričaju s mladom osobom, da joj prenesu životne priče i iskustva. Činilo mi se kao da su godinama zatvoreni unutar četiri zida i da s nikime nisu progovorili ni riječ. Naravno, nije to doslovno tako, ali zatvoreni su. Zatvoreni unutar zidova tehnologije koji su kruti i njima nepremostivi. Nema više druženja oko kamina, plesova, *fešti*. Ima, ali ne na njihov način. I nije ni čudo što uvijek žale za prošlim vremenima. Čeznu za čistoćom i spontanosti susreta, čari pričanja i ispunjenosti srca. Najstarije živuće generacije datiraju u dvadesete i tridesete godine prošlog stoljeća, no i njih više nema mnogo. Oni su zadnji od kojih možemo saznati 'kako je to prije bilo', jer novije generacije nemaju mnogo toga za reći vezano uz temu ovog rada. Potrebno je iskoristiti ovo vrijeme, ne samo kako bismo čuli ili zapisali zadnje priče naših starih, nego kako bismo i njima dali mogućnost da osjete da još uvijek mogu nekome pomoći.

Macići, neobjašnjiva svjetlost koja bježi pred ljudima, koja ih straši te *viveri*, mistične ptice koje su svi vidjeli, a opet ih nitko nije vidio, samo su dva od mnogih nadnaravnih bića na otoku Braču. Kao što je vidljivo iz ovog rada, u Postirima se *macić* poistovjećuje sa svjetlošću, i kao takav izgledom se razlikuje od *malika* i *tintilina* koji se spominju u drugim dijelovima jadranske Hrvatske. No, nestašnost i zaigranost im je zajednička, kao i porijeklo – duše nekrštene djece. Pisane tragove o dolskim *viverima* nemoguće je pronaći, kako u knjigama tako i na internetu. Pomalo začuđuje činjenica da nitko prije nije istraživao o njima, jer su jedinstvena pojava.

Usmeno stvaralaštvo, koje je kasnije poprimalo i pisani oblik, na otoku Braču bilo je na svom vrhuncu u vremenu bez struje, vode, u vremenu težačkog načina života. Obitelji su bile brojne te je najlakši, ali i djeci najzanimljiviji oblik zabave bio slušanje priča od starijih. To su bili temelji za dječju književnost. Istinite ili ne, zna se samo da su i stariji među sobom pripovijedali o svojim događajima, mističnim susretima, a samo će oni znati jesu li izmišljeni ili ne.

Boje li se i danas ljudi *macića* i *vivera*? Odgovor je zasigurno ne, ali ih spominju. I sama sam nekoliko puta u Postirima svjedočila kako bi neobičan šum bio poistovjećen s *macićem*, ali uz smijeh. Također, ljudi nestašnom djetetu znaju reći „*A provi si macić!*“, na što djeca načule uši i počnu ispitivati što je to. No *vivere* i danas čekaju da se pojave. Čekaju da se uvjere u istinitost priča onih koji su ih vidjeli, čekaju objašnjenje čudnog hukanja koje se, kako Doljani kažu, i danas može čuti. Tko zna, možda nas iznenade.

Popis literature i izvora

- Ardalić, Vladimir. 2010. *Bukovica, narodni život i običaji*. Zagreb: SKD Prosvjeta
- Brić-Mažuranić, Ivana. 1994. *Priče iz davnine*. Zagreb: Znanje
- Bošković – Stulli, Maja. 1959. *Istarske narodne priče*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost
- Bošković – Stulli, Maja. 1999. *O usmenoj tradiciji i o životu*. Zagreb: Konzor
- Bošković – Stulli, Maja. 2005. *Od bugarštice do svakidašnjice*. Zagreb: Konzor
- Bošković – Stulli, Maja i Ljiljana Marks. 2002. *Usmene priče iz Župe i Rijeke Dubrovačke*. Zagreb: Ex libris
- Čapo Žmegač, Jasna et. al. 1988. *Etnografija – svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica Hrvatska
- Honko, Lauri. 2010. Metode istraživanja usmenih priča: njihovo trenutno stanje i budućnost. U *Folkloristička čitanka*. M. Hameršak i S. Marjanić, ur. Zagreb: AGM, 349-373.
- Kelemen, Petra. 2009. Vjerovanja u nadnaravna bića. U *Živjeti na Krivom Putu; Etnološka monografija o primorskim Bunjevcima II*. M. Černelić et al., ur. Zagreb: FF press, 279-292.
- Lozica, Ivan. 2002. *Poganska baština*. Zagreb: Golden marketing
- Schneeweis, Edmund. 2005. *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga
- Šešo, Luka. 2010. „Ja o tome znam, ali ne želim pričati“: tradicijska vjerovanja u nadnaravna bića u unutrašnjosti Dalmacije. *Narodna umjetnost* 47/2: 97-111.
- Šešo, Luka. 2008. *LegendFest: Legende i priče Istre*. Pićan: G.E.M.

Elektronski izvori

1. enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4688
2. hrvatskimitovi.com/narodna-vjerovanja/dalmacija/macic-malik-tintilin/
3. www.fabula-croatica.com/AZ1/Ivana-Brlic-Mazuranic

Popis kazivača

1. Meri Biočina Kampanora, (1930.), Postira na Braču, datum intervjua 28.08.2013. u Postirima.
2. Ivo Cvitanic Vragadinac, (1933.), Postira na Braču, datum intervjua 26.12.2012. u Postirima.
3. Ante Gospodnetić Kroj, (1931.), Dol na Braču, datum intervjua 11.06.2013. u Dolu.
4. Jerko Gospodnetić Kroj, (1974.), Dol na Braču, datum intervjua 11.06.2013. u Dolu.
5. Joško Jelinčić Kokić, (1963.), Postira na Braču, datum intervjua 23.12.2012. u Postirima.
6. Šime Jelinčić Kokić, (1926.), Postira na Braču, datum intervjua 23.12.2012. u Postirima.
7. Vinka Marković, (1936.), Postira na Braču, datum intervjua 28.08.2013. u Postirima.
8. Ivo Matulić Zoje, (1936.), Dol na Braču, datum intervjua 11.06.2013. u Dolu.
9. Ivo Šantić Kajo, (1949.), Postira na Braču, datum intervjua 01.09.2013. u Postirima.
10. Jure Šantić Prepedalo, (1927.), Postira na Braču, datum intervjua 28.08.2013. u Postirima.
11. Marija Šantić Prepedalo, (1934.), Postira na Braču, datum intervjua 28.08.2013. u Postirima.
12. Tugomir Vlahović, (1936.), Postira na Braču, datum intervjua 30.08.2013. u Postirima.

Popis slikovnih priloga

1. Slika 1. Karta otoka Brača, preuzeto sa: catalina.tudorplace.com.ar
2. Slika 2. Postira, preuzeto sa: www.postira.hr
3. Slika 3. Kuća Slovinić u Postirima, preuzeto sa: www.flickr.com
4. Slika 4. Dol na Braču, preuzeto sa: www.island-of-brac.info
5. Slika 5. Špilje u Dolu na Braču, preuzeto sa: www.flickr.com

MACIĆ AND VIVER IN THE BELIEFS IN SUPERNATURAL CREATURES ON THE ISLAND OF BRAČ

(Summary)

Beliefs in supernatural creatures make just one part of the Croatian coastal and island traditions and folklore. The results of my recent field research conducted on the island Brač, in the villages of Postira and Dol, showed that there are still people with knowledge of legends of supernatural beings, and they are very eager to talk about them. The research work focused on *Macić* and *Viver*, two demons. *Macić*, the villain, belongs to the ancient layer of oral tradition, and can be found all over the Mediterranean part of Croatia. The one from Postira differs a little bit from the rest, because, according to the narrators, it is represented as the inexplicable light, with no shapes or colors. What it has in common with the rest is that it is mischievous, playful, sometimes even naughty, yet eventually it regularly ends up on the good side. On the other hand, *Viver* from Dol is represented as a bird, a very large one; however, no one has ever seen it. They could just hear her hooting. Most importantly, *Viver* is found exclusively in Dol, on the island of Brač. There is no literature dealing with it and this is the first field research of this kind ever conducted. The narrators all came from Postira and Dol, and they gave accounts not only of legends they heard, but also their personal experience and encounters.

Key words: supernatural creatures, narrators, traditional beliefs, *Macić*, *Viver*, Postira, Dol, Brač